

УДК 342.7

DOI 10.32782/2523-4269-2024-89-59-63

Конарева Ганна Олегівна,

кандидат юридичних наук,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

та публічного управління факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3000-5737>

Чорна Марина Василівна,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

та публічного управління факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

ПРИМУСОВЕ ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Статтю присвячено аналізу особливостей примусового видворення іноземців та осіб без громадянства в порядку адміністративного судочинства. Розглянуто поняття, правову природу й підстави примусового видворення іноземців та осіб без громадянства. Окрему увагу приділено судовій практиці розгляду справ про примусове видворення в порядку адміністративного судочинства. Щодо видворення визначено ключові принципи судового контролю за законністю таких рішень, необхідність дотримання прав людини, забезпечення права на перекладача та правову допомогу. Примусове видворення розглянуто в контексті забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю дотримання прав людини. Зроблено висновок, що процедура видворення повинна відповідати принципам законності, пропорційності та дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Ключові слова: іноземець, особа без громадянства, примусове повернення, видворення, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми. Міграція є однією з найбільш актуальних тем сучасного суспільства, яка набуває глобального характеру в умовах політичних, соціальних, економічних і екологічних викликів. У контексті глобалізації, збройних конфліктів, економічної нерівності та зміни клімату міжнародна та внутрішня міграція значно впливає на національні правові системи, міжнародні відносини, права людини, а також безпеку держав. Не всі мігранти мають правові підстави перебування на території України та відповідні документи, що може створювати корупційні ризики у сфері державного управління. Нелегальне перебування іноземців та осіб без громадянства на території України може створювати загрозу порушення безпеки та громадського порядку. Процедура видворення іноземців є важливим інструментом державної політики у сфері контролю за міграційними процесами й забезпечення національної безпеки. Видворення, як примусовий захід, застосову-

ється до іноземців або осіб без громадянства, які порушили законодавство України, загрожують громадському порядку чи національній безпеці або перебувають на території держави без законних підстав. Актуальність дослідження особливостей примусового видворення іноземців в адміністративному судочинстві обумовлена необхідністю знаходження балансу між інтересами держави щодо забезпечення національної безпеки та дотримання прав і свобод особи. Примусове видворення є серйозним втручанням у приватне життя людини, що охороняється Конституцією України та міжнародними договорами. Водночас держава має право вживати заходів щодо осіб, які порушують міграційне законодавство або становлять загрозу суспільству.

Метою статті є дослідження поняття та правової природи видворення, аналіз особливостей примусового видворення іноземців та осіб без громадянства в порядку адміністративного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правову природу видворення, процесуальний порядок і особливості розгляду справ щодо примусового видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві розглядали в своїх наукових працях Н. Демчик, В. Зуй, М. Сірант, Р. Гаврік, проте зазначені питання потребують подальшого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потрібно визначити поняття та правову природу видворення іноземців та осіб без громадянства. Енциклопедія сучасної України визначає видворення іноземців як різновид міжнародної практики, що застосовують стосовно іноземців у вигляді припису залишити країну впродовж певного строку [1].

Відповідно до пункту 2 Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства терміни «примусове повернення» та «примусове видворення» означають систему адміністративно-правових заходів, спрямованих на примушування іноземців, які незаконно перебувають в Україні, покинути територію України всупереч їх волі й бажанню [2].

Як вказує С. Д. Карнаушенко, примусове видворення на сьогодні є одним із найефективніших заходів, що сприяють міграційному порядку в країні, а також профілактиці вчинення злочинів та адміністративних правопорушень іноземними громадянами й особами без громадянства. Одним з основних завдань міграційної політики, що проводиться державою, є своєчасне припинення протиправних дій з боку іноземних громадян та осіб без громадянства, які в'їжджають, перебувають і виїжджають із території країни. Незалежно від терміну перебування іноземні громадяни, стаючи учасниками правових відносин, відповідно до законодавства України наділяються правами й обов'язками [3, с. 290].

Видворення – це адміністративний захід, який має профілактичний і запобіжний характер. Основними підставами для його застосування є порушення іноземцями законодавства України, зокрема міграційних правил, участь у діяльності, що загрожує державній безпеці, або вчинення інших правопорушень. Видворення може бути добровільним або примусовим. Добровільне видворення передбачає самостійний виїзд іноземця з країни у визначений термін, тоді як примусове видворення здійснюється за рішенням суду.

Як зазначає В. І. Палько, адміністративне видворення, виходячи з аналізу не тільки норм національного законодавства, а й враховуючи положення міжнародних норм, інколи застосовується з метою попередження можливих правопорушень і негативних наслідків для забезпечення національної безпеки держави, суспільства й окремих громадян. У цьому випадку можна говорити про адміністративне видворення іноземців і осіб без громадянства як про захід адміністративного попередження. Іноді примусове видворення іноземців та осіб без громадянства застосовується з метою припинення протиправної поведінки. Тут слід говорити про адміністративне видворення як про захід адміністративного припинення. У тих же випадках, коли основна мета застосування видворення іноземців і осіб без громадянства полягає у вихованні й покаранні особи, то потрібно вести мову про заходи адміністративного стягнення. Тобто залежно від підстав і цілей застосування адміністративного видворення іноземців і осіб без громадянства його можна віднести і до заходів попередження, і до заходів припинення, і до адміністративних стягнень [4, с. 88].

Відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», іноземці та особи без громадянства можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну в таких випадках:

1. Порушення міграційного законодавства. Наприклад, перебування на території України без відповідних документів або після закінчення терміну дії дозволу на перебування. Незаконний перетин кордону або відмова залишити територію України після закінчення терміну легального перебування також є підставою для видворення.

2. Загроза національній безпеці або громадському порядку. Це стосується іноземців, які беруть участь у діяльності, що становить загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності або конституційному ладу України. До цієї категорії входять особи, причетні до тероризму, екстремізму або інших злочинів, що становлять загрозу суспільству.

3. Вчинення кримінального або адміністративного правопорушення. Іноземці, які порушили кримінальне або адміністративне законодавство України, можуть бути видворені після відбуття покарання або накладення адміністративного стягнення. Однак рішення про видворення в таких випадках має бути обґрунтованим і відповідати принципу пропорційності.

4. Порушення умов перебування або транзиту. Наприклад, якщо іноземець не дотримується встановлених правил проживання або використання візи для іншої мети, ніж було заявлено [5].

Примусове видворення іноземця чи особи без громадянства здійснюється на підставі рішення суду. Такі справи розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

У постанові від 24.05.2023 у справі № 296/8455/22 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду вказує, що примусовому видворенню іноземця чи особи без громадянства передують дві обставини: 1) прийняття рішення відповідним компетентним органом про примусове видворення; 2) ухилення від виїзду після прийняття рішення про повернення або наявність обґрунтованих підстав вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилитиметься від виконання такого рішення [6].

Пунктом 4 Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства визначено підстави для подання позову про примусове видворення іноземців:

– невиконання іноземцем в установленний строк без поважних причин рішення про примусове повернення;

– наявність обґрунтованих підстав вважати, що іноземець ухилитиметься від виконання рішення про примусове повернення, крім випадків затримання іноземця за незаконне перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України та його передачі прикордонним органам суміжної держави;

– якщо іноземці, прийняті відповідно до міжнародного договору про реадмісію, не мають законних підстав для перебування на території України та якщо між Україною і країною громадянської належності чи країною попереднього постійного проживання таких осіб відсутній договір про реадмісію;

– якщо іноземець, стосовно якого прийнято рішення про скасування дозволу на імміграцію, не виїхав з України протягом місяця з дня отримання копії такого рішення, за винятком випадків, коли особа оскаржила рішення про скасування дозволу на імміграцію до суду, – до набрання рішенням суду законної сили [2].

Примусове видворення передбачає такі стадії:

- виявлення порушника;
- можливість поміщення його в пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України;
- документальне оформлення примусового видворення;

- подальше супроводження іноземця до пункту пропуску через державний кордон України чи до країни походження.

З аналізу судової практики розгляду справ щодо затримання іноземців або осіб без громадянства, примусового повернення, видворення та реадмісії можна зробити висновок про такі позиції Верховного Суду:

- нормами чинного законодавства не передбачена вимога зазначення судом конкретної країни, до якої має бути видворена особа;

- право іноземця на перекладача закріплено в пункті 1 статті 5 Декларації про права людини стосовно осіб, що не є громадянами країни, у якій проживають, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 1985 року на виконання Міжнародних пактів про права людини, що ратифіковані Україною. У пункті 2 статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод також визначено, що кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього. Верховний Суд зауважив, що дотримання права іноземця на перекладача в разі прийняття суб'єктом владних повноважень рішень стосовно нього є достатньою і необхідною правовою підставою вважати, що він обізнаний із його змістом і сутністю, а отже, знає або повинен знати про втручання у його права;

- рішення про примусове повернення особи з України в країну походження в разі наявності в такої особи дітей має прийматися з урахуванням інтересів дітей, як це визначено вимогами Конвенції про права дітей і Законом України «Про охорону дитинства» [7].

Процес видворення передбачає кілька етапів: встановлення факту порушення законодавства, ухвалення відповідного рішення, надання іноземцю можливості оскаржити це рішення та, власне, реалізація процедури видворення. Важливо підкреслити, що на всіх етапах потрібно дотримуватися прав людини, зокрема права на справедливий судовий розгляд і права на захист. Іноземці, щодо яких ухвалено рішення про видворення, мають право на правову допомогу, а також можуть оскаржити це рішення в суді.

Однією з ключових ознак правової природи процедури видворення є її індивідуальний характер. Рішення про видворення не може прийматися колективно або без належного розгляду обставин конкретної справи. Міграційні органи та суди повинні враховувати такі фактори, як тривалість перебування іноземця на території України, наявність у нього сімейних або трудових зв'язків, а також можливі наслідки видворення для його життя та здоров'я. Особливу увагу слід приділяти питанням видворення осіб, які потребують міжнародного захисту, оскільки їх повернення до країни походження може становити загрозу їхньому життю.

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держава зобов'язана гарантувати, що процедура видворення не суперечить принципу недискримінації та не створює ризику катувань або нелюдського поводження для іноземця в країні повернення. Зобов'язання України як учасника Євро-

пейської конвенції з прав людини потребують від національних судів урахування практики ЄСПЛ у справах про примусове видворення. Особливу увагу слід звертати на справи, у яких ЄСПЛ підкреслює недопустимість видворення, якщо це суперечить статтям 3 (заборона катувань) і 8 (право на приватне та сімейне життя) Конвенції. Ця практика зобов'язує українські адміністративні суди під час розгляду справ про видворення детально досліджувати всі обставини, що можуть мати значення для справи, зокрема:

- тривалість перебування іноземця в Україні;
- наявність сімейних зв'язків;
- ризики, з якими особа може зіткнутися в країні повернення.

Видворення іноземців не повинно бути свавільним і має відповідати принципам необхідності та пропорційності. Кожне рішення повинно бути обґрунтованим, а іноземцю слід надати можливість для його оскарження. Недотримання цих вимог може призвести до порушення міжнародних зобов'язань України та негативних наслідків для її репутації на міжнародній арені.

Таким чином, примусове видворення іноземців – це складний механізм, що потребує балансу між інтересами національної безпеки й необхідністю дотримання прав людини. Ефективне та правомірне застосування процедури видворення сприяє забезпеченню правопорядку в країні та виконанню міжнародних стандартів у сфері міграції.

Висновки. Примусове видворення іноземців та осіб без громадянства є специфічним адміністративно-правовим заходом, який спрямований на захист публічного порядку, національної безпеки й дотримання міграційного законодавства. Видворення має профілактичний, запобіжний і за певних обставин каральний характер, залежно від мети його застосування. Залежно від підстав і цілей застосування адміністративного видворення іноземців та осіб без громадянства, його можна віднести і до заходів попередження, і до заходів припинення, і до адміністративних стягнень. Підставами для видворення є порушення міграційного законодавства, участь у діяльності, що становить загрозу національній безпеці, та вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень. Видворення має індивідуальний характер і потребує ретельного аналізу обставин конкретної справи, як-от тривалість перебування в країні, сімейні зв'язки та ризики, з якими може зіткнутися особа в країні повернення.

Процедура видворення повинна бути побудована на основі принципів верховенства права, необхідності та пропорційності. Важливо забезпечити права іноземця на справедливий судовий розгляд, правову допомогу, доступ до перекладача, оскарження рішення про видворення. Недотримання цих процедурних гарантій може призвести до визнання рішень про видворення незаконними, зокрема й у Європейському суді з прав людини.

За результатами аналізу судової практики розгляду справ про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства можна зробити висновок про наявність недоліків у цій сфері правозастосовчої діяльності, які в кінцевому підсумку позначаються на загальному рівні захищеності прав іноземців та осіб без громадянства. Суди мають враховувати дотримання інтересів дітей, а також забезпечення права на перекладача та правову допомогу. Судові справи про примусове видворення повинні розглядатися з урахуванням обставин конкретної справи для запобігання порушень принципів недискримінації, необхідності та пропорційності.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що примусове видворення іноземців є необхідним інструментом міграційної політики, що поєднує захист національної безпеки з дотриманням міжнародних стан-

дартів у сфері прав людини. Ефективне та справедливе правозастосування цієї процедури є важливим як для внутрішньої стабільності держави, так і для забезпечення її позитивного іміджу на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Видворення іноземця. Л. В. Губерський. *Енциклопедія сучасної України*. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-33947>.
2. Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України від 23.04.2012 № 353/271/150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12#Text>.
3. Карнаушенко С. Д. Адміністративне судочинство щодо примусового видворення іноземців. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 288–292.
4. Палько В. І. Актуальні проблеми видворення у системі заходів адміністративного примусу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 86–90.
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.05.2023 у справі № 296/8455/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111078219>.
7. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справах з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства, примусового повернення, видворення та реадмісії. Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2018 р. – жовтень 2021 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1242994/>.

References

1. Huberskyi, L.V. (2005). Vydvorennia inozemtsia [Expulsion of a foreigner]. Entsiklopediia Suchasnoi Ukrainy. Redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-33947> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Instruksii pro prymusove povernennia i prymusove vydvorennia z Ukrainy inozemtsiv ta osib bez hromadianstva [On the approval of the Instruction on forced return and forced expulsion from Ukraine of foreigners and stateless persons]: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, Sluzhby bezpeky Ukrainy vid 23.04.2012 № 353/271/150 (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12#Text> [in Ukrainian].
3. Karnaushenko, S.D. (2023). Administratyvne sudochynstvo shchodo prymusovoho vydvorennia inozemtsiv [Administrative proceedings regarding forced deportation of foreigners]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 3, 288–292 [in Ukrainian].
4. Palko, V.I. (2022). Aktualni problemy vydvorennia u systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu [Actual problems of expulsion in the system of administrative coercion measures]. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, 1 (42), 86–90 [in Ukrainian].
5. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva [About the legal status of foreigners and stateless persons]: Zakon Ukrainy vid 22.09.2011 № 3773-VI (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> [in Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 24.05.2023 u spravi № 296/8455/22 [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Cassation Administrative Court dated 05/24/2023 in case No. 296/8455/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111078219> [in Ukrainian].
7. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravakh z pryvodu zatyrmannia inozemtsiv abo osib bez hromadianstva, prymusovoho povernennia, vydvorennia ta readmisii. Rishennia, vneseni do YEDRSR, za sichen 2018 r. – zhovten 2021 r. [Review of the judicial practice of the Administrative Court of Cassation as part of the Supreme Court in cases involving the detention of foreigners or stateless persons, forced return, deportation and readmission. Decisions submitted to the USSR for January 2018 – October 2021]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1242994/> [in Ukrainian].

Konarieva Hanna,

Candidate of Legal,

Head of the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3000-5737>

Chorna Maryna,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

FORCED DEPORTATION OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

The article examines the specifics of the forced deportation of foreigners and stateless persons within administrative procedures. It explores the concept, legal nature, and grounds for the forced deportation of such individuals. Deportation serves a preventive, deterrent, and, in certain cases, punitive function, depending on its purpose. Depending on the grounds and objectives of administrative deportation, it can be considered as a preventive measure, a means of termination, or an administrative sanction. As an individualized measure, deportation requires a thorough assessment of the specific circumstances of each case, including the duration of stay in the country, family ties, and potential risks the person may face upon return.

Special attention is given to judicial practice in handling cases of forced deportation within administrative procedures. The article highlights key principles of judicial oversight regarding the legality of such decisions, the necessity of upholding human rights, and the importance of ensuring access to interpreters and legal assistance. Ukrainian courts are required to consider the rulings of the European Court of Human Rights in cases of forced deportation. Forced deportation is analyzed in the context of balancing national security interests with the obligation to respect human rights. The study concludes that deportation procedures must adhere to the principles of legality, proportionality, and compliance with international human rights standards. The effective and lawful implementation of deportation procedures helps maintain public order and ensures compliance with international migration standards.

Key words: *foreigner, stateless person, forced return, deportation, administrative proceedings.*

Надіслано до редколегії 05.12.2024